

## En häst, 144 klädnypor och en sämre flaska rom

### Anslag

[Mona läser högt ur en bouppteckning]

*Den 23:e augusti 1901. Löseegendom å Engeltofta. I tornrummet: ett bord med arton rottingstolar. Åtta luster gardiner. I vestibulen i tredje våningen en soffa och nio stolar av rotting. Sju mindre tavlor. I biljardrummet, en biljard med köer, bollar m.m. Sjutton stolar av furu. Ett rakbord. En antik lavoir med servis, rörstrandsporslin. Tio sjöskumspipor med silverbestlag. Två förgyllda speglar med lampetter. I norra gästrummet, en spjärnsäng med resårmadrass, en soffa med sex stolar...*

[Monas uppläsning tynar ut till tonerna av glatt pianospel]

### Intro

[Jim Hedlund tar till orda]

Jim: Hej och välkomna till Arkivpodden och serien "Dokumenterna berättar". Jag heter Jim Hedlund och vi sänder vi från två orter, alltså Riksarkivet i Östersund och Riksarkivet i Härnösand. Inledningen vi nyss hörde på låter som någon slags influencer ifrån 1800-talet som försöker marknadsföra sitt hem, eller visa upp sig på något sätt. Jag vet ju att det inte är så men vi får väl höra med dagens poddgäst, Mona Bergman, arkivarie på Riksarkivet i Härnösand, om vad det ska handla om idag. Välkommen tillbaka Mona!

Mona: Tack så jättemycket!

Jim: Du har ju poddat med oss förut.

Mona: Ja, fast då handlade det ju om sjömanshus.

Jim: Ja, sjömanshusen gillade ju jag. Kära lyssnare, om ni missat den så är mitt tips att ni går ut på Arkivpodden och lyssnar på den. Men idag ska det handla om bouppteckningar?

Mona : Precis! Roligt, roligt!

Jim: Vad är det egentligen för dokument vi fick uppläst här? Var det en bouppteckning?

Mona: Ja, alltså, det var en liten liten del av en bouppteckning. Det var en del av uppräknningen av tillgångarna i ett bohag.

Jim: Det kan ju i många öron låta jättetråkigt! Men det tycker ju inte du Mona, det vet jag ju. Varför ska vi ägna oss åt att titta på dessa bouppteckningar?

Mona: Jo, alltså bouppteckningar är fantastiska tidsdokument som man i princip kan läsa bara för nöjes skull, trots att det låter lite torrt. Detta handlar ju om ekonomiska frågor och det var noga att det blev rätt. Därför är dessa dokument väldigt detaljerade, framför allt när man tittar på lite äldre bouppteckningar. Med äldre menar vi då äldre än 1950-tal kanske. De är värda att titta lite närmare på.

## **Del 1 - Bouppteckningarnas historia**

Jim: Men vad är egentligen en bouppteckning?

Mona: En bouppteckning är helt enkelt en uppteckning av en avliden persons tillgångar och skulder. Tillgångarna kunde vara både pengar och saker, hus, aktier, möbler, skedar! Vad som helst! Man kunde göra en bouppteckning annars också, exempelvis vid konkurser av företag eller äktenskapsskillnader, men det är vanligast att det gjordes efter ett dödsfall.

Jim: Vi, arkiven, samlar på mycket äldre historiskt material. Hur länge har man gjort bouppteckningar? Vad vet du om det?

Mona: Hos Riksarkivet finns det bouppteckningar från 1600-talet fram till den 1 juli 2001 då Skattemyndigheten tog över verksamheten från tingsrätterna.

Jim: Finns det verkligen bouppteckningar efter alla från 1600-talet och framåt?

Mona: Nej, så är det tyvärr inte. Ju längre tillbaka man kommer, ju färre bouppteckningar är det. Då gjorde man bara bouppteckningar efter de som verkligen hade saker och pengar. Sedan 1734 har det funnits en lag som sa att den efterlevande mannen, hustrun eller annan arvinge var tvungen att uppteckna all egendom som fanns i boet vid dödstillfället, men det gör inte det. Hade man inget så gjordes det kanske inte ens någon bouppteckning, och det kan även vara så att en bouppteckning som bara visade en brist, alltså skulderna var högre än tillgångarna, var helt ointressanta ur skattesynpunkt och kanske inte bevarades hos häradsrätten.

Jim: Du nämner Tingsrätter och Häradsrätter. Är det där man hittar bouppteckningarna? Jag trodde att de mest tog hand om brott och straff?

Mona: Nej, så var det inte. Det fanns en massa olika saker man behövde vända sig till domstolen med, registrering av lagfarter, äktenskapsförord, bouppteckningar, adoptioner och sånt. För de som bodde på landsbygden finns bouppteckningen vid den lokala häradsrätten och efter personer som bodde i städer finns bouppteckningen i rådhusrätten. Sen finns det ju så klart undantag.

Som till exempel vad det gäller präster, adliga personer, militärer och anställda vid bergverk så hade de egna rättsinstanser som tog hand om bouppteckningarna. Adels bouppteckningar hittar man tex i Svea hovrätt och inte i de lokala domstolarna. Man kan titta i Svea hovrätts arkiv som har digitaliserade bouppteckningar från året 1736 till 1860. Där finns det ett mycket spännande material om adeln och vad de hade för saker.

Jim: Det finns ju fler skrån som präster?

Mona: Ja, de och militärer har speciella rättsinstanser.

[Glatt pianospel]

**Del 2 - Vad är en bouppteckning?**

Mona: Formen på bouppteckningar har i princip sett lika ut hela tiden. Oavsett vilken tid. Först berättar man vem som har dött, när bouppteckningen har gjorts och vilka som ärver den avlidne personen. Efter detta räknas tillgångarna upp, sedan kommer skulderna och i slutet finns en uträkning om behållningen blir plus eller minus, alltså om tillgångarna är högre än skulderna eller tvärt om. Allt görs ju i syfte att se hur mycket arvtagarna har att dela på.

Jim: Vem var det som gjorde bouppteckningen då? Jag menar, var det de efterlevande själva som skrev listor på allt som fanns i boet?

Mona: Nej, så var det inte utan det kom ut speciella upptecknings- och värderingsmän som till bostaden och gjorde genomgången. Dessa var troligtvis knutna till domstolen på något vis. Nu för tiden görs ofta bouppteckningarna av arvingarna själva, eller med hjälp av en jurist eller begravningsbyrån...

Jim: Går det att se vem som fick vad? Farfars guldklocka till exempel, kan vi kolla vem som egentligen fick ära den?

Mona: Nej, inte i bouppteckningen. Efter bouppteckningen så gjordes också ett arvskifte som berättar sådant, och dessa behövdes inte lämnas in till domstolen, därför finns de sällan kvar. Vi märker faktiskt att antalet beställda bouppteckningar går upp lite efter julhelgen, så vår tes är att folk när de träffat släkten just funderar över sådana saker. "Vem var det egentligen som fick farfars guldklocka?" och efter det vill man undersöka saken. Det är lite roligt.

Jim: Ja, haha! Det blir fina julmiddagar det! Att sitta och göra upp vem som ska ära vad!

Mona: Ja, men visst. Det kan man ju se framför sig.

Jim: Vad kan man då läsa ut av en bouppteckning som är intressant?

Mona: Jag sa ju tidigare att man räknar upp den avlidne personens tillgångar och skulder och de som är mest spännande är framför allt med de äldre bouppteckningarna. Allt räknas upp! Minsta lilla sak! Mitt bästa exempel på detta är i bouppteckningen efter Fru Brita Katarina Norrman i Älvsbyn, som gjordes 1902, där man under rubriken "Träsaker" kan läsa följande: "144 Klädtorkningskrampor värde 1 kr".

Jim: Haha! 144 klädnypor alltså?

Mona: Exakt! För att riktigt kunna värdera högen med klädnypor var bouppteckningsmannen tvungen att räkna dem. Då förstår man att det är allvar detta. Ekonomi är ju allvarliga frågor. Vad man måste komma ihåg är att alla saker som räknas upp värderas så när man sedan räknar ihop värdet på alla tillgångar så är det inte faktiska pengar, utan värdet av alla saker.

Jim: Du sa en rubrik förut - "Träsaker". Har bouppteckningen indelats under olika rubriker?

Mona: Ja, det är väl för att få lite ordning på det hela. De nyare bouppteckningarna, kanske efter 1950-talet ungefär, det kan vara väldigt olika, är man mer sammanfattande och indelar bouppteckningen lite så här: fastigheter, pengar (på bank, i aktier eller kontanter) och värde av lösöret. Längre tillbaka var tillgångarna ofta sorterade efter material vanligtvis. Då började man med det mest värdefulla – guld, silver, koppar, tenn, porslin och så vidare. Det händer också att man hittar bouppteckningar där möblerna är ordnade efter rum! Jätteroligt! För då blir det som i vår inledning att man kommer hem till personen och får en guidad tur nästan.

Jim: Kan du ge oss ett exempel kanske...

Mona: Ja, ett exempel på det är i bouppteckningen efter Bengt Gustaf Kronberg, en grosshandlare i Gävle... Han dog den 21 maj 1901 och ägde både ett stort gods på landet, Engeltofta utanför Gävle, och en stadsvåning. Den bouppteckningen höll de på med vid flera tillfällen, eftersom det var två bostäder. I Engeltofta så är det uppräknat vad som fanns i vestibulen på tredje våningen, på vinden, i frökens rum, i blomrummet, i västra gästrummet, på balkongen utanför förmaket och så vidare. Han hade också ett biljardrum! Där kan vi berätta att det fanns 1 biljard med köer, bollar mm som värderades till 400 kr, 1 soffa, 17 stolar av furu, 1 bord med fyrkantig skifva af masur, 1 spelbord af mahogny, 1 rakbord, 1 antik lavoir med servis (Rörstrandsporslin), 10 sjöskumspipor med silfverbeslag, 2 förgyllda speglar med lampetter, 1 lampa med skärm, 24 mindre taflor och så vidare...

Efter möblerna kommer sedan småsakerna. Han hade troligtvis en massa festligheter på lantegendomen, för räknar man ihop hur många glas det fanns så kommer man till hela 380 stycken, av olika sorter då såklart. Punchglas, vinglas, dricksglas, champagneglas, likörglas och så vidare. Man ser det hela framför sig! I stadsvåningen hade han faktiskt ännu fler glas, hopräknade blir de 520 stycken. Det här är ju en tolkning men kanske hade han större partaj och bjudningar där. Vad vet vi?

Jim: Men alltså, den här Kronberg, han måste ju ha varit rysligt rik!

Mona: Ja det var han verkligen. När skulderna är borträknade från värdet på hans tillgångar så kommer man fram till att dödsboet har en behållning i boket till ett värde av 2 563 018 kr och 81 öre. Räknar man om det till dagens värde så blir det 156 314 486 kr. Han skulle man vara släkt med!

Jim: C:a, 156,5 miljon alltså... Kära lyssnare; börja släktforska! Kanske är ni släkt med Kronberg!

[pianomusik]

### Del 3 - Några favoriter bland bouppteckningarna

Jim: Det här med Kronbergs bouppteckning. Så här såg väl inte bouppteckningar ut från alla väl? Det var väl inte direkt det vanligaste?

Mona: Nej, absolut inte. Det finns många exempel på bouppteckningar där personens alla tillhörigheter finns uppräknade på en sida och där man har skrivit "söndrig" eller "sämre" intill föremålen och där personen inte slutar på plus utan visar sig ha fler skulder än tillgångar. I samma bok som vår Kronberg så finns flera sidor där det inte gjorts någon bouppteckning, utan istället finns det ett papper som säger att den avlidne inte efterlämnade sig några tillgångar som kunde till bouppteckning uppgivas. Exempel är fattighjonet Anna Lovisa Lindberg som avled den 3 april 1901 i Gävle. Där har man på fattighuset skrivit ett intyg om hennes avsaknad av tillhörigheter som då sitter i boken istället för bouppteckning. Där ser vi alltså tydliga klasskillnader där en sitter på fattighuset medan en annan spelar biljard, så att säga. Men det är givetvis två ytterligheter. Nu har jag fokuserat på en persons materiella tillgångar men om personen är skuldsatt säger det också en hel del om personen. Man kan ju ha stora materiella tillgångar men vara djupt skuldsatt. Skenet kan ju verkligen bedra här. Jag vet inte hur det var men nuförtiden ärver man inte en persons skulder. Det kan ju ha sett annorlunda ut historiskt sett.

Jim: Det här är ju lite äldre material. Hur har det fungerat längre fram?

Mona: Jo, från 1976 och även idag, så görs en så kallad dödsboanmälan istället för bouppteckning då det inte finns några tillgångar. Dessa finns att hitta i samma arkiv som bouppteckningarna, men de säger inte särskilt mycket. De berättar mest om vem som är arvinge till den avlidne men i övrigt är de inte detaljerade.

Jim: Det här låter som ett utmärkt källmaterial att använda sig av i skolundervisning.

Mona: Ja absolut! Det finns jättemycket man kan undersöka i bouppteckningar. De är ju också ganska lätta att läsa med tanke på att de är skrivna med en äldre handstil eftersom det handlar om listor och för att bouppteckningen är skriven av en och samma person. När vi har besök från skolorna här i Härnösand låter vi eleverna söka upp bouppteckningen efter en viss person. Efter det får de läsa igenom bouppteckningen och ta reda på hur man kan se om någon är fattig eller rik. Om de har skulder eller så och på så vis få lära känna personen lite bättre så att säga. Man har även använt bouppteckningar i högre forskning för att ta reda på vilken grad av läskunnighet folk hade förr utifrån vilka böcker de ägde. Hur man klädde sig osv. Man kan också låta klasserna följa ett föremål genom generationerna, som farfars guldklocka exempelvis men då måste det vara något som går att känna igen och inte bara en vanlig kaffepanna eller så.

Jim: Kan man alltså se att det står vilka böcker någon äger?

Mona: Ja, det brukar finnas rubriker och namn på dem. Oftast är det dock religiösa böcker som biblar. Det är inte alltid alla titlar står utan ibland blir de värderade till en klumpsumma men ganska ofta står det vilka böcker folk hade hemma. Förr hade gemene man inte så många böcker så då var det lättare att skriva ner dem en och en.

Jim: Hur hittar man då bouppteckningarna? Jag vill ju söka reda på alla mina gamla släktingar!

Mona: En grundregel har varit att bouppteckningen skulle lämnas in till domstolen där den avlidne var mantalsskriven, så man måste veta när och var personen man vill forska om arvled. Förr var man tvungen att lämna in sin bouppteckning till häradsrätten. Vad det gäller moderna bouppteckningar, mellan 1980-2001, är digitaliserade och man kan själv söka ibland dem vid Riksarkivets läsesalar. Annars kan man givetvis göra en beställning så söker vi rätt på materialet åt dig. Har man tur så finns de lite äldre bouppteckningarna också digitaliserade och då kan man söka via digitala forskarsalen och direkt få upp en digital bild. Det kan alltså vara lönt att undersöka där också.

Jim: Kan man komma som ett blankt papper till läsesalen eller måste jag ha med mig någon information för att hjälpa er att hjälpa mig? Om du förstår vad jag menar...

Mona: Namn, gärna födelseår, bra att veta dödsår och var personen bodde då den dog, vilken församling alltså. Det som kan vara lite kruxigt är att söka bouppteckningar efter kvinnor, för det finns en del bouppteckningar där det står att bouppteckningen är gjord efter bonden Lars Perssons änka, men det står inte hennes namn! Ibland gjordes det inte heller bouppteckning efter båda makarna, utan bara efter den ena, så man kan behöva veta vad båda personerna heter. Det är bra.

Jim: Nu blir jag nyfiken. Har du någon favorit bland bouppteckningarna?!

Mona: Självklart! Jag har många favoriter! Men vi har en bouppteckning som innehåller allt man kan vilja att en bouppteckning ska göra. Den brukar vi visa när vi har studiebesök! Då kan vi läsa i början:

[Mona läser högt ur en bouppteckning]

*År 1850 den 15:de april påbörjades och följande dagar fortsattes förrättandet af Bouppteckning efter med döden den 24: de sistledne januari aflidne Handlaren i Skellefteå Nils Wiklund som efter sig lemnat Enkan Martha Agatha Olofsdotter... samt följande med henne sammanaflade lefvande omyndige barn...*

Mona: Bouppteckningarna är alltid formulerade på samma sätt.

Jim: "Med döden avlidne"?!

Mona; Ja, visst är det en lite rolig formulering. Man undrar om man kunde avlida till följd av något annat än döden? Spännande! Hur som helst. Själva bouppteckningen är ganska tjock och börjar med de fastigheter han ägde. Han ägde fartygsandelar i skonerterna Johanna och Leontin, sedan kommer guld, silver, koppar och så vidare. Inget ovanligt. Under rubriken "Kreatur" får vi reda på att han hade en mörkröd häst på 10:onde året och en svart häst som var 19 år. Han hade också ett antal kossor, som faktiskt är antecknade en och en med namn

och allt. Vi har kokreaturen Holland, Gullbrun, Blomros som var gammal och värd lite mindre, Örros, Snövit och Ankardam.

Jim: Ankardamm... Kära lyssnare! Om ni redan har kor eller någon gång tänker skaffa kor; Kom till arkiven och få namnförslag! Här får ni massa ideer på namn...

Mona: Ja... det är ju i ju för sig inte alltid som korna är namngivna i bouppteckningen. Men det är ett möjligt uppslag till framtida forskning: kossor under 1800-talet. Bläddrar man vidare står också kläderna upplistade, och det är ju väldigt roligt. Gångkläderna, alltså kläder man har på sig, är indelade i "manskläder" och "fruntimmerskläder". Kvinnokläderna, fruns då troligtvis, tar upp en sida med i princip ett plagg per rad. Hur skulle det se ut om vi, eller eleverna, gjorde samma sak med våra garderober? Och hela vårt hem för den delen?!? Det skulle nog inte se ut så idag.

Jim: Åh Herregud! Tänk vad mycket saker vi har idag...

Mona: Det sätter lite perspektiv på vår verklighet och nutid när man jämför. Men tillbaka till vår handlare Wiklund, när man kommer till varulagret så ser man att han sålde en mängd olika varor. Det fanns många olika sorters tyg, garn, klädesplagg, knappar, köksgrejer, kryddor, byggvaror, färgpigment och allt möjligt. En riktig diversehandel. Sist i varulagerlistan kommer alkoholen, för han sålde sådant också.

Jim: Jag visste det att Mona skulle gå in på något mer med dekadens..

Mona: Ja, det är intressant för då får man reda på vad som finns att köpa i en handelsbod under året 1850. Där hittar vi arrak, olika typer av vin och det roligaste av allt: trettio stycken kannor "sämre rom"! Under det finns sju stycken kannor "ännu sämre rom" och sedan 48 stycken kannor "finare rom". Jätteroligt! Hur saluför man ännu sämre rom?! Billigt, men smakar tveksamt. Och hur tog bouppteckningsmannen reda på det? Smakade han på varorna?

Jim: Haha! Ja, fantastiskt! Jag tar väl en flaska sämre rom då med tanke på att det är juletider och jag måste spara lite på slantarna...

Mona: Precis. Det känns ju ändå bra att han hade mer bra rom än dålig. Hur som helst, som tidsdokument är bouppteckningar fantastiska! Ta bara exemplet med att; man kan se när elektricitet börjar bli vanligt i hemmen. Hade man en elektrisk lampa så står det minsann att

den var elektrisk! Man får även en bild av hur man kunde vara klädd, hur man levde och man kommer närmare personerna än vad man gör i många andra källor. Det kan också vara intressant att studera vilka skulder man hade och vad saker värderades till. Och sedan kan man hitta alla möjliga föremål man inte ens visste fanns, men som man sedan känner att man behöver!

Jim: Nu blir jag nyfiken Mona. Har du hittat något som du tycker att du behöver? Ge oss exempel...

Mona: Min personliga favorit är ett rädisställ i silver som jag en gång råkade se i en bouppteckning. En sådan behöver man ju!

Jim: Ja, men självklart! Kära lyssnare. Det här är Monas heta julklappstips: ett rädisställ i silver!

Tack Mona! För ett jätteintressant poddavsnitt! Bouppteckningar kan vara mycket intressanta även för oss "moderna människor". De kan vara lustiga ibland men framför allt ger de verkligt historiskt perspektiv.

Mona: Absolut de gör ju det! Det finns många av dem som man kan söka ibland på Riksarkivets digitala forskarsal. Adressen är: [sok.riksarkivet.se](http://sok.riksarkivet.se). Där kan man välja bouppteckningar och då hamnar man i den databas som man kan söka i. Där finns massor av äldre bouppteckningar. Hittar man inte den man söker så kan man där se i vilket domstolsarkiv den borde finnas. Är man inte ute efter en speciell person så går det bra att söka på ett visst yrke eller en viss ort, eller tidsperiod.

Jim: Tack än en gång Mona Bergman! Du är hjärtligt välkommen hit igen.

Mona: Tack! Absolut.

Jim: Och tack alla som lyssnar och fortsatt att följa oss, det kommer snart fler intressanta poddar. Ta hand om er nu i dessa coronatider. Klart slut från arkivstudion i Östersund och i Härnösand.

[Glatt pianospel som sedan avtar]